

ADALÉK A GRÜZOK XVI. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1950. okt. 23-án tartott ülésén

A XVI. század közepéről, ama háborúk korából, amelyeket a mohamedán világ akkori két vezérállama, az Oszmán-ház Törökországa és a Szafevi-család Perzsiája egymás ellen vívott, egy perzsa nyelvű misszilis maradt ránk.¹ Ez az irat egy közelebbről meg nem jelölt időpontban több szempontból megvilágítja a két birodalom egymáshoz való viszonyát, tájékoztat azok közös határterülete tájékáról, beszél grúz fejedelmekről, s megvilágít egy mozzanatot, amikor ennek a Kaukázus déli lejtőin lakó népnek a története a Duma-melléki magyarság történetével közvetett érintkezésbe került. Érdemes tehát az irattal foglalkozni, érdemes az irat dátumát és többi rejtett részletét nyomozni, aktív és passzív formában szereplő személyei után kutatni, mert ezek feltárása történelmi ismereteink gazdagodására fog vezetni.

Az iraton a keletnek sem helye, sem időpontja nincs megadva. A kelet helyére egyáltalán nincs benne utalás, és csak feltevés, hogy az irat Perzsia északnyugati tartományaiban, valamelyik fontosabb hadiszálláson iratott. A kelet időpontja azonban a tartalmi adatokból megközelítőleg kinyomozható: ezek egybevetése alapján bizonyos, hogy az irat az 1555. évi amásziai török-perzsa békekötést megelőző évben, ennek az évnek (1554-nek) augusztus 29-e után, de még a tél beállta előtt iratott.

Az irat küldői, két perzsa udvari ember: *Sevindük bik* és *Ustājlū Šāhqulu bin Hamza*, ennek az időtáznak kiemelkedő személyei voltak.

Sevindük bik a sah udvarában az udvarnagy vagy testőrkapitány tisztét viselte s az 1548 és 1555 között folyt háború végén is a sah szűkebb környezetében szolgált Ustājlū Šāhqulu bin Hamza, aki, mint Sevindük bik is, szintén török ember és *qizil baş* volt, a háború záró éveiben a nyugati végeken Revanban (Erivanban) tevékenykedett, mint a sah helytartója.

¹ Az irat fényképi másolatát Isztambulban, a Topkapu-szeráj múzeumának levéltárában 1939-ben sikerült megszereznem. Az irat beható tárgyalása az irat fényképi hasonmásával, olvasatával és bővebb magyarázatokkal „Zur Geschichte der Grusiner im XVI. Jahrhundert” címen az *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 1. 93–133. 11. található. E helyütt magyarul csak a bevezetés összefoglalását és az irat fordítását adjuk.

Az irat címzettjét az irat küldője, rangjához illő címein kívül, csak „*Ayās pasá*”-nak nevezik. Nem ennek a kornak a nagyvezéri minőségben ismert *Ayās* pasájáról van szó, hanem egy némileg kisebb rangú másik *Ayās*ról, aki albán származású szeráj-növendék volt és felnövekedve a török birodalom ázsiai végein töltött be helytartói tisztségeket. Legutóbb 1554-ben Erzerumban volt bejlerbej, és mint határmenti állásban szolgáló főember, perzsa tisztségviselők szemében alkalmasnak látszott arra, hogy a békére irányuló puhatolódzáshoz Szülejman szultán felé összekötő kapocs vagy szócső legyen.

Az irat három kérdést tárgyal: kettőt röviden, egyet részletesebben. A rövidebben tárgyalt kérdések közül az egyik a háborúskodó dinasztiák áruló tagjainak, a szökevény hercegeknek az ügyével foglalkozik, a másik az uralkodók küszöbön álló telelésének kérdését boncolgatja; a hosszabban tárgyalt harmadik kérdés a grúz népre vonatkozik. Ez a kérdés nyilvánvalóan az irat gerince, központi kérdése, és az egyik mellékesen tárgyalt kérdés, a szökevény és hazájuk ellen áskálódó hercegek ügye, tulajdonképpen csak alárendelt része a grúz kérdésnek.

A grúzokat Törökországnak és Perzsiának a XVI. század elején történetesen egybeeső terjeszkedése a Kaukázus felé, nagyon nehéz helyzetbe hozta. Régebben a grúzok századokon át bizánci befolyás és fennhatóság alatt éltek. A bizánci fennhatóság Bizánc csendes hanyatlásában könnyen elviselhető volt, de ezt a külsőleg nyugalmas helyzetet a VIII. században az arab előnyomulás felborította. A grúz földek keleti része ekkor huzamosan arab (mohamedán) fennhatóság alá került, s amikor Bizánc és Trapezunt, a császárság nélküli két császárváros elbukott (1453 és 1461), elszakadtak az utolsó szálak, amelyek a grúzokat a nyugathoz fűzték. Ezóta a grúzok szigetként éltek az egyre mélyülő és szélesedő mohamedán tengerben, s közben belső torzsalakodásaikkal éppen ezidőtájt maguk is hozzájárultak ahhoz, hogy agresszív szomszédaik könnyű diadalt szerezzenek felettük. Az addig egységes grúz királyság 1455-ben Imeria kiválásával két királyságra, majd (1493-ban) három királyságra és egy fejedelemségre szakadt, s később ez a négy állam is további részekre, hercegségekre bomlott. Miután a grúz államok száma a feudalizmus teljes elfajulása korában huszonhatra emelkedett, természetes, hogy a grúz nép ereje szétmállott és egységes honvédelmi akcióra képtelenné vált.

A grúzok politikai megoszlását és katonai erejének gyengülését mind a perzsák, mind az oszmáni-törökök a maguk javára használták ki. Terjeszkedésük nyomán megismétlődött a grúz államok VIII. századi kettészakadása: a keleti területek, nevezetesen a *Suram*tól keletre fekvő fejedelemségek perzsa fennhatóság alá kerültek, a grúz nép nyugati ágai az oszmáni-török politikához alkalmazkodtak.

De ez az „igazodás” és „alkalmazkodás” csak kikényszerített magatartás volt, a mindenkori hatalmi helyzettől függött, és az erőviszonyok szerint

változott. A grúzoknak sokszor támadtak nemzeti hőseik, akik a kínálkozó alkalommal kísérletet tettek az idegen iga lerázására. Így a szóban levő török-perzsa háború folyamán *Luāšān*, a grúzok nyelvén *Luarszab* (1526—1558), Kharthlia királya, szintén felhasználta a perzsák szorongatott helyzetét és fellázadt a sah ellen. A harcot azonban elvesztette és országából menekülve, Imeria királyánál, *Baši ačuq*-nál keresett menedéket. Baši ačuq oltalmába fogadta *Luāšānt* és támogatta őt, és Szülejman szultánnál is szót emelt az érdekében.

A perzsa udvart az ekkoriban folyó béketárgyalások sorsa miatt ez a közbenjárás nyugtalanságba ejtette. Sevindük bék és *Ustājlū Šāhqulu bin Hamza* ezért célszerűnek látták, hogy a grúz kérdést legalább egy magukhoz hasonló állású rangbeli embernél a perzsa érdekeknek megfelelően megvilágítsák, azt remélve, hogy ezáltal majd sikerül a grúz fejedelmek iránt a török udvari körökben bizalmatlanságot ébresztteni, és Baši ačuq és a törökök között fennálló barátságos viszonyt elrontani. Nyomatékosan felhívták a törökök figyelmét arra, hogy Baši ačuq ellentétet kíván szítani a két hatalmas uralkodó, a szultán és a sah között, s hogy a leghelyesebb az volna, ha a padisah emberei kényszerítenék Baši ačuq-ot, hogy *Luāšānt* ne támogassa, hanem kíséretével együtt szolgáltatassa ki a sah embereinek — úgy, ahogy előbb a hazájuk ellen támadó, szökevény hercegek kiadását javasolták.

Luāšān és Baši ačuq ellen Szülejman szultán környezetében hangulatot teremteni nem lehetett különösen nehéz. Szülejman szultán Baši ačuq-ot — illetőleg ahogy a törökök a nevet gyakrabban használták: *Ačiq baš*-t, a „Fedetlen fejűt“ (így nevezve az imeriai grúzokat azért, mert sűrű hajzatuk miatt fövegre nem szorultak rá és föveget nem viseltek) saját vazallusának, „hűséges emirjének“ tartotta, de más grúz fejedelmekben, nevezetesen az olyanokban, aki (*Ačiq baš* országától keletre) perzsa befolyás alatt éltek, ellenséget látott. Ellenségének tartotta *Urzá*-t is (ahogy ő *Luāšānt*, azaz *Luarszab*-ot nevezte), mert ez nemcsak a perzsáknak nem akart hódolni, hanem az ő seregeivel is ellenségeskedett. A grúzokról aszerint vélekedett, hogy fejedelmek kinek hódolnak, a grúz kérdéssel pedig általán nem szívesen foglalkozott. Az országok könnyű meghódításához és döntő sikerekhez szokott szultán már unta a hosszúra nyúló keleti háborút, és inkább nyugat felé kívánta volna figyelmét fordítani. Magyarországi nagy sikereinek emlékéen kívül erre külön okot szolgáltatott neki Habsburg Ferdinand követségének Amásziában való megjelenése. Busbeque, Habsburg Ferdinand követe ugyanis, miután már egy évet Isztanbulban töltött el és a szultánt a perzsa hadjáratból kivárni mégsem tudta, 1555 április elején Amásziába jött, itt tárgyalt a szultán vezíreivel, s aztán a szultán előtt is megjelent. Az ügy, amelyet képviselt, Busbecq itteni tárgyalásaival nem jutott fordulóponthoz, a magyarországi hatalmi viszonyokba nem hozott változást. De a törökök keleti politikájában, a török-perzsa viszony alakulásában, részben Busbeque tárgyalásai-

nak hatása alatt fordulat állott be. E tárgyalások nyomán ugyanis új horizontok és új célok tárultak fel Szülejmán szultán és vezírei előtt, s ezek a szultánt és vezíreit a perzsa háború befejezésére sarkalták. Egyrészt a perzsa háború frissen tapasztalható nehézségei, másrészt a nyugati politika biztató kilátásai és könnyű ígéretei olyan hangulatváltozást idéztek elő a szultán környezetében, hogy amikor a sah követe május 17-én Anásziában újból megjelent, itt, az egykori ellenség táborában tüntetőleg meleg fogadtatásra talált, és néhány nap alatt megkapta azt az írást, amely szerint a hetedik éve folyó török-perzsa háború egy „örök időkre szóló“ békeszerződés megkötésével véget ért.

Az amásziai békeszerződés a grúzok politikai életébe nem hozott könnyebbedést. Mivel a török haderő elvonulása után a perzsák teljesen szabad kezet nyertek, különösen a Suram-hegylánctól keletre fekvő grúz államokat még szívósabban támadták, mint régebben. „Talán Magyarországot kivéve egy országban sem fejtettek ki a mohamedánok olyan súlyos nyomást, mint Grúziában“,² s miután Luāsān (Luarszab) e harcokban elesett, a perzsák a grúz fejedelemségeket mint „kánságokat“ sorra a saját államuk alá rendelték, a fejedelmeket arra kényszerítették, hogy még mélyebben hódoljanak előttük, még több adót fizessenek nekik, hogy fiaikat túszul adják, sőt vallásukat is elhagyják és mohamedánokká legyenek.

A nyugatra eső Imeria, azaz Ačiq baš vagy Baši ačuq országa, amely már régebbi idők óta a török szultánok névleges vazallus állama volt, aránylag békésebb viszonyok között élhetett. A hivatalos török felfogás Imeria uralkodóját „királynak“: *melik*-nek tekintette s a török udvari kancellária olyanféle címekkel tisztelte, mint a lengyel királyt, a velencei dogét, az erdélyi fejedelmet. És ahogy 1600 körül isztambuli tudósítás alapján Szamosközy is tudta, „Atsik Bas . . . az töröknek nem subjectus egyébképpen, hanem hogy ajándékokkal tiszteli“.

A lényegben azonban nem látunk nagy különbséget. Akár a perzsa fennhatóság alá tartozó keleti grúz államok helyzetét, akár Imeria életét tekintjük, a grúzok szolgaságban éltek. Igaz ugyan, hogy ugyanúgy, mint történetesen éppen ebben az időtájban a balkáni albánok, a grúzok is mindenütt kiváló katonának bizonyultak, és hontalanságban is érvényesülő katonai erényeikkel az elsők közé emelkedtek, magas állásokat, vezíri rangokat értek el. Így a török birodalomban, származásuk emlékéért nevükben megtartva („*gürji*“) többen viseltek közülük pasai és vezíri rangot (a XVII. században kettő közülük Budára is eljutott szultáni helytartónak, egyikük: *Gürji Ken'an* éppen négy alkalommal); a perzsa királyok gárdalovasságukat grúzokból állították össze, sőt pénzügyi szervezetük központjában, fontos bizalmi állásban *hoja*-ként egyszerre száz grúzt alkalmaztak; és még az indiai „mogul“

² Arthur Leist, Georgien, Leipzig é. n., 62. l.

is grúzokat fogadott fel zsoldos szolgálatra. De ezek egyéni érvényesülése mindig idegen célok szolgálatához volt kötve, és mindig az agresszív szomszéd hatalmak, a perzsák és törökök erejét, a grúz nép ellenségeinek erejét szaporította. Az a kormányzati forma tehát, amelyben a grúz nép élt, a grúzok népi értékeinek fejlesztésére nem volt alkalmas.

E viszonyok kialakulásához szolgál adalékkul Sevindük bik és Šahqulu bin Hamza levele, melynek magyar fordítását az alábbiakban közöljük:

Ö.

A Teremtő³

Az igazságosságban és a kormányzásban, a fenségben, nagyságban és hatalomban tökéletes Ayas pasa!

A nagyrabecsült, tiszteletet parancsoló levél, amelyet ökitűnősége: a kormányzás és igazgatás kupolája, a becsületesség és igazságosság otthona, kegyes és bőkezű karakterének gazdagsága révén az emírek és hākimok büszkesége, nemes igyekezete révén a méltóság és magas rang embereinek példaképe⁴ — emelje a felséges Allāh magasra a hírnevét és óvja meg őt mindentől, ami gyalázatára válhatnék — az ő ragaszkodó hívei és erős hitű barátai e legkisebbikének,⁵ jóakarattól és békeszeretettől vezettetve, hűséges szolgálói.⁶ Hamza čauš és Hasan subaši útján, legutóbb küldeni kegyeskedett, egy igen áldott pillanatban megérkezett és a tisztelet és a nagyrabecsülés sokféle jelével fogadtatott. (A két levélíró) a rózsillatú áldóimák fajtáit és mosusszal telített hódolat ezernyi változatát, amelyektől az ő alázatosságuk⁷ parfümjének megérkezéssel a lélek orra átillatosodik, és hódolatuk parfümjétől a szellem és gondolat szaglószerve is ambrával telítődik, frissiben megírta és elküldte.⁸

Tény az, hogy ezen híveitek törekvése mindig arra irányult, hogy a szivélyesség és jóbarátság megállapodásai és a szeretet és egyetértés szabályai a két fél között annyira megtartassanak, hogy minden jóbarát vidáman és örömben, és a világ mohamedánjai boldogan és békességben (élvén), a magas méltóságú és égi hatalmú padisahok uralmának tartósságáért imádkozzanak; hogy gyermekeik, arcukat a föld porához dörzsölve, a Teremtő öfelségéhez azok életének tartósságáért és uralkodásuk hosszú megmaradá-

³ Invocatio.

⁴ T. i. Ayas pasa.

⁵ T. i. a két levélírónak, azaz Sevindük bik-nek és Ustājlū Šahqulu bin Hamzā-nak.

⁶ Ayas pasa hűséges szolgálói.

⁷ A két levélíró, azaz Sevindük bik és Ustājlū Šahqulu bin Hamza által Ayas pasa iránt érzett alázatosság és hódolat parfümjétől.

⁸ Egyszerű mai nyelven: (Ayas pasa levelére) a két levélíró jelen, baráti hangú válaszát nyomban megírta és elküldte.

sáért (könyörögjenek):⁹ hogy Mohamed őfensége, Allah prófétája — szálljon Allah áldása rája és családjára, és legyen rajta Allah kegyelme — bennük kedvét lelje; hogy Mohamed őfensége, Allah prófétája — szálljon Allah áldása rája és családjára, és legyen rajta Allah kegyelme — az ő böszavú szószólójuk legyen; hogy az Alláhtól támogatott imámok — szálljon mindnyájukra Allah áldása — az ő böszavú szószólóik legyenek. Bárcsak engedné meg mind-
ezt a felséges Allah!

Térjünk hát a tárgyra. Oly tisztán, mint fényes naptól megvilágítva áll az a kedves téma, amit a béke építményének alapozása és erősítése tárgyában megírni méltóztattatok, és (az is), hogy háborúra uszító emberek meg nem történt dolgok híresztelése által néhány mellékes dolgot a Ti szemetekben nagyfontosságúnak tüntettek fel. Az ernyedés és halogatás¹⁰ lehetőségeit ennek tulajdonítván, minden egyes pontra külön-külön iratik meg a válasz, hogy a való helyzet a Ti fényes elnemekben a tényeknek megfelelő megvilágítást kapjon, és hogy a tények igazi állapota és az említett hazug híresztelés Kitűnősétek előtt tisztán álljon, és minden vonatkozásban megtörténjék mindaz, ami az iszlámi padisahok őfelségei hatalmának biztonságát illeti — tartsa meg őket a felséges Allah országuk trónján a végítélet napjáig — és (az is), ami az összes mohamedánok érdekében elhatározott — erősítse és vezesse őket a felséges Allah!

Az első az, hogy amikor — hála a felséges Allahnak — a két fél között a béke a mohamedán népek jóléte érdekében megállapított, az lesz a legfontosabb tennivaló, hogy aki ezután ebből a dinasztíából elmenekülve Hozzatok¹¹ érkeznek, azt fogjátok el és küldjétek hozzánk; ugyanúgy Töletek szökve bárki jönne ide, azt mi is elfogjuk és rendelkezésekre bocsátjuk, hogy így a viszály útja és a háborúra uszítók lázításai teljesen meg legyenek akadályozva, és senkinek ne legyen lehetősége a felek között hamis híreket és kesergéseket terjeszteni; és a béke épülete erősödjék és szilárduljon, és minden, ami a két fél között előadódik, akár kicsi, akár nagy dolog, zavar és gond oka a két fél között ne lehessen; és a kereskedők és mohamedánok előtt¹² az út nyitva állván, azok szabadon közlekedhessenek, fogságba ne hurcoltassanak, és a padisahokat befoglalhassák áldó imáikba. Bárcsak így engedné azt a felséges Allah!

Ennek a bevezetésnek az a célja, hogy mostanában kétszeresen is úgy történt, hogy a nagyhatalmú haqán őfelségének, Allah árnyékának — akinek

⁹ A papíros itt szakadt, a szöveg hiányos.

¹⁰ Feltehetőleg a békétárgyalások időközi lanyhulására és elhúzódására vonatkozó célzás.

¹¹ Az oszmáni-törökökhöz. Az eredetiben (keresett formában:) „amazokhoz”.

¹² Azaz a mohamedán zarándokok előtt, akiknek számára a zarándoklás szabadságát Tahmaszp sah a maga levelében is biztosítandónak vélte.

hatalma és országlása tartson sokáig — hatalmas helytartói...¹³ a grúziai *Lušān* tartományába. Ennek gyaursága minden mértéket meghalad, úgyannyira, hogy minden reggel házából kilépve lóra száll, a mezőre megy és három nyilat az ég felé ellő. Mondják, hogy a nevezett mindig megmenekül és *Baši ačuq*-nál mindig menedékre talál, és *Baši ačuq* támogatja őt, a nevezettet ellátja és nem küldi be a magas udvarba. Az ügy ezen állapotában a magas és felséges Agynak¹⁴ az volt az elhatározása, hogy győzelmes seregét három csoportra osztja: a magas személyű őfelsége hűséges *nuvāb*-ja *Kutadiz*¹⁵ irányában, a világ és a nép *šehzāde*-ja: *Ab ul-Manšūr Ismā'īl* mirza¹⁶ *nuvāb*jai tízezer emberrel az egyik szárnyon, és a magas rangú, az egész világot őriző *Ab ul-l'āzi Sultān Hüseīn mirza*¹⁷ *nuvāb*jai hétezer emberrel a másik szárnyon *Baši ačuq* ellen nyomulnak, *Lušān*-t kézrekerítik, *Baši ačuq*-ot kellőképpen megfenyítik és megrendszabályozzák. Sőt azt akarták, amint azt a barátság és egyetértés szabályai megkívánják, hogy a dolgot a szaturnuszi rangú és égi méltóságú *padisah* őfelségének¹⁸ jelenteni fogják. *Baši ačuq* a béke ügye miatt aggodalomba esvén, saját vagyona és holmija biztosítása végett az ügyet amazoknak¹⁹ megírta, hogy ezzel a ravaszkodással és cselszövéssel önmagát megmentse.

Eközben a főrangúak és előkelők büszkesége, *Šahqulu* aga,²⁰ a követ, megérkezett. A nevezett az út bizonytalanságától félve, kevésssel azelőtt, hogy *Töletek*²¹ elvált, *Šekī*-be²² ment, és onnan a nagyhatalmú *Levend hān*²³ tartományába jött. Az említett *hān* egy embert rendelt melléje és őt a magas udvarhoz küldte.²⁴ Egy nappal az áldozati ünnep²⁵ előtt *Sūram*²⁶ tartomány-

¹³ Itt hiányzik az ige, a mondat értelme szerint „behatoltak“ értelemben, vagy valami hasonló.

¹⁴ Azaz Tahmaszp sahnak.

¹⁵ Ma: Kutaisz. Régebben a város nevének, sok változat között, *Kutatisz* alakja is volt.

¹⁶ Iszmāil mirza, Tahmaszp harmadik fia, a későbbi II. Iszmāil sah (1576–1577).

¹⁷ Tahmaszp öccsének, Bohrámnak volt egy Hüseīn nevű fia; lehetséges, hogy erről van szó.

¹⁸ Azaz Szülejman szultánnak.

¹⁹ Szülejman szultánnak vagy környezete valamelyik tagjának.

²⁰ A *Šahqulu* nem tulajdonnév, hanem *laqab*: rangnév, amely egyidejűleg több személyre is vonatkozhatott. Természetesen egy másik *Šahquluról* van szó, és nem *Šahqulu bin Hamzáról*, iratunk egyik írójáról. Az itt szereplő *Šahqulu* aya nyilván a sahnak Szülejman szultántól visszatérő követe volt.

²¹ T. i. küldötől, az oszmáni-törököktől. (Az eredetiben: „amazoktól“).

²² *Šekī* (Šekkī): vár és tartomány, és a Szafevi-birodalom egy kánsága.

²³ *Levend hān*: Šekī és más helyek ura volt és a perzsáknak már régebben meghódolt.

²⁴ Azaz a sah udvarához.

²⁵ A mohamedán éra 961. évének (csak erről az évről lehet itt szó) ramadān hónapja 1554. július 31-től augusztus 29-ig tartott. Maga az „áldozati ünnep“ a hónap utolsó napjaira esik. (Ez az adat határozza meg az irat keltét.)

²⁶ Szuram (*Sūram*): *Baši ačuq* országával kelet felől szomszédos tartomány, város (vár) és hegylánc neve, melyre *Baši ačuq* is és a perzsák is igényt tartottak.

ban a küszöb megcsókolásának engedélyével kitüntetett. A tárgyalás során amazoknak²⁷ *Baši ačuq*-ra vonatkozó kívánságait is közölte. Erre őfelsége nuvabjai lemondtak arról a szándékról, hogy *Baši ačuq* országába behatoljanak. Néhány nappal később a nevezett két követ²⁸ is megérkezett és a Ti nagybecsű leveleteket elhozta. Mivel ekkoriban (már) elrendelték²⁹ *Adin*³⁰ vára és más várak ostromát, úgy gondolkozván, hogyha ezeket³¹ mindjárt néhány nap alatt útnak bocsátjuk, *Baši ačuq* megint valótlan híreket fog (a szultán udvarába) írni, a nevezett két személyt³¹ visszatartottuk, azért, hogy az említett vár bevétele után ők maguk láthassák, hogy felséges zászlaink elindulnak a *gara bay-i*³² téli állomás felé³³. Most, hogy a felséges Alláh támogatásával az említett várak elfoglaltattak és (seregeink) győzelemmel és fenséggel a *gara bay-i* telelő felé útnak indultak, őket útjukra bocsátottuk. Ezek után az a vágyunk és kívánságunk, hogy mivel a békétől és nyugalomtól alapjában véve a mohamedán vallás erősödését és diadalát és a mohamedánok jólétét várjuk, mindkét részről igyekezet fordíttassék azon tétel erősítésére, hogy a saját egyéni célja érdekében egy lázító se találjon lehetőséget a két fél között háborúskodás szítására, és még kevésbbé arra, hogy a hitvány és hitetlen gyaurok,³⁴ akik ellenségei a hatalmas és magasságos Isten őfelségének és Isten prófétájának is — szálljon rája és családjára Allah áldása! — és akik az Allahtól támogatott imámoknak is ellenségei — szálljon mindnyájukra Allah áldása! — csekélységet ürügyül használjanak fel arra, hogy a felek között³⁵ háborúskodást idézzenek elő és ekképp céljaikat megvalósítsák. *Baši ačuq*-ról ki mondja, és hogyan volna neki képessége és tekintélye ahhoz, hogy a két mohamedán padisah között aggodalomra és zavarra adjon okot olyan dologgal, amely az összes mohamedánokra és az emberek jólétére vonatkozik. Hosszabb idő múlva mégis majd oda fejlődik a dolog, hogy a helyzet miatta törésre kerül. A hatalmas nuvábok minden szándéka, mint azelőtt többször, levél alakjában most is megiratott Nektek. A békesség végett van az, hogy Gurjistan gyaurjai és a cserkeszek ellen minden évben *razāba* és *jihād*ba szállva, a túlvilági élet számára érdemeket szereznek.

²⁷ T. i. az oszmáni-törököknek.

²⁸ *Āyās* pasának az irat első soraiban említett két követe. *Hamza ěauš* és *Hasan subaši*, akik *Sevindiük* bükhez és *Šahqulu bin Hamzához* *Āyās* pasa levelét hozták.

²⁹ T. i. a perzsa nuvábok, vezérek.

³⁰ *Aten*, *Ateni*: kis városka, egy magas sziklán épült hatalmas várral a Tana patak torkolata közelében. A Tana majdnem *Gorival* szemközt torkollik a *Kuāba*.

³¹ *Āyās* pasa levélhező két emberét.

³² A *Kura* és az *Arasz* között, ma *Susa* területben elterülő *Qara bay*-ot mohamedán seregek többször választották telelőhelyül.

³³ Azaz hogy a követek lássák, hogy a perzsák nem akarnak többet, mint *Adin* vára „és egyes más várak“ elfoglalásával az ő fellázadt hűbéresüket, *Luāšan*-t megfenyíteni és *Baši ačuq*-ot megfélemlíteni, és hogy eredményeikkel megelégedtek.

³⁴ Azaz a grúzok, illetőleg *Luāšan* és *Baši ačuq* országa.

³⁵ T. i. a perzsák és a törökök között.

és ez a harc Gurjistanban minden évben folyni fog. Amikor ezen eseményeket mint fontos részleteket közöljük, a többi ügy vajjon milyen lehet?

Továbbá az, amit *Baši ačuq* a maga váráról és tartományáról írt, szintén a valóságnak megfelelően tudomásul adatik, hogy teljes egészében megvilágíttassék a Ti fényes szellemetek előtt, hogy ebből a helyzethől ő³⁶ azt szeretné elérni, hogy a bajt a fejről elhárítsa és a háborúskodás szellemét a mohamedánok között felélessze. Nem áll tehát, hogy ez az ügy egyáltalán nem méltó arra, hogy róla beszéljenek és írjanak. *Lušsān* és *Baši ačuq* országának megrendszabályozása végett elküldtünk (embereket), hogy mindkét ország fekvése és határa ismert legyen, és hogy tudomásul vegyék, hogy azok az országok és várak, amelyeket a nevezett viszálykodás tárgyává tett, semmiképpen nem tartoznak hozzá és országához. Röviden szólva, ilyen a *Baši ačuq* követelése *Sūram* tartományára és várára. Ennek ősidők óta külön uralkodója volt és ma is külön uralkodója van, és leváltása és kicserélése, Gurjistan többi városához és tartományához hasonlóan, a Jem-helyzetű, megboldogult³⁷ őfelsége, és őfelsége nuwabjai akaratától függött, és ma is ettől függ. És a magas hatalmú Jem-fenségű sah³⁸ korában — akinek Allāh világítsa meg sírját! — *Dāūd bik* kérvényt nyújtott be *Lušsān* atyjához, és kérte, hogy a nevezett országot *Tarkmur bik*-től és *Alaksandal bik*-től,³⁹ annak eddigi fejedelmeitől, akik ma is életben vannak, és akiknek a magasrangú nuwabok a nevezett országot ismét adományozták, elvegyék és *Dāūd bik*-nek adják. A megboldogult *haqan* őfelsége (akkor) az elhunyt *Dīv Sultān*-t⁴⁰ rendelte melléje, és elküldte őt, és a nevezett az említett tartományt tartozékaival, amelyek összesen harminc-negyven falut és tíz házat tesznek ki, amazoktól átvette és *Dāūd bik* birtokába adta.⁴¹ Amikor a hatalmas nuwabok akkoriban Gurjistan ellen hadat indítottak és *Lušsān* határához érkeztek, *Tarkmur* és *Alaksandal* megjelentek a sahi hadsereg fogadására és a sah kegyétől örökölt országuk adományozását kérték. Az (ekkor) kegyesen nekik adományoztatott. A lényeg az, hogy *Baši ačuq* szava ebben a kérdésben nem helytálló. De mivel ama részről⁴² rokonszenv nyilvánul meg irányában, a béke és a jóbarátság építményére való tekintettel megtörténhetik, hogy a mohamedán padisah őfelségének szolgálai — tartson uralkodása a világ felett mindörökké! — kibocsátják majd a magas parancsot, hogy *Baši ačuq* ama szerencsétleneket

³⁶ T. i. *Baši ačuq*.

³⁷ „őgi trónusú”: éghen lakó, elhunyt, néhai.

³⁸ Azaz Iszmail sah korában.

³⁹ *Dāūd bik*-re, *Tarkmur bik*-re, és *Alaksandal bik*-re, ezekre a perzsa hűbérurasságot vállaló vidéki grúz urakra nem találtam kiegészítő adatot.

⁴⁰ *Dīv Sultān Rūmlu*: Iszmail sahnak ismert híve.

⁴¹ A tartományt (illetőleg a nagyobbacska hűbérbirtokot) tehát nem *Lušsān* (Luarszab) adományozta, hanem a sah, illetőleg ennek arra felhatalmazott nuwabja, a saját tetszése szerint.

⁴² T. i. az oszmáni-törökök részéről.

hagyja a sorsukra, *Lušūnt* a háromszáz lázadóval (*aznāvur*), aki vele van-fogja el és küldje a magas udvarba, és őt a saját országában ne rejtegesse és ne támogassa, úgyhogy ezután emiatt az ő országára kár és baj ne háramoljon, — ha a felséges Allah úgy akarja!

Azonkívül néhány szó iratott a győzelmes zászlók állomásairól Gurjistanban, és jelentetett, hogy miután Ti seregeteket, az ő országára és az ő földjére nem küldtetek, őfelsége, az égi hatalmú padisah a jólvédett Amásziában tel, és seregét nem bocsátotta szét. Ez a dolog rendkívül különös és furcsa, mert ha a két fél békéje épületének megerősítése és a két fél viszonyának megjavítása után a padisah őfelsége nem Isztambulban és Edinében, hanem Amásziában, Halepben, Diarbekirben és Erzerumban tel, akkor igen ínséges vidéken fog telelni; és ha annak megfelelően a magas *hāqān* őfelsége nuvabjai nem a szu'tánság székhelyén Tebrizben, Iszfahanban, Qumban és Qazvinban telelnek, hanem Qara bay-ban és Gurjistanban, amelynek egymáshoz való távolsága tudva van: ezek is milyen ínséges vidéken fognak telelni! És akkoriban, amikor őfelsége nagyhatalmú nuvabjai Tiflisz irányában gyors támadást intéztek, és a támadás két menzihnyi úttal Genjetől⁴³ Tifliszig eljutott, onnan 'dīn vára, amely akkoriban a felséges sereg állomáshelye volt, nyolc farsang, (azaz) összesen három menzihnyi út volt. És ugyancsak az idén, amikor Fars, 'Iraq, Qirman és Azerbayján összes tisztjei a felséges hadseregnél összegyülekezve voltak, és Rum vilajet határától egészen a birodalom székhelyéig, Tebrizig egyeseket . . .⁴⁴ és egyeseket ők⁴⁵ égettek fel és tettek pusztasággá, ott semmi takarmánynemű és élelmiszer nem maradt. Hiszen amikor a sereg még nem is érkezett meg Qara bay-ba, pusztán csak azért, mert a család megjött a telelőhelyre, egy lóteher gabona ára ezerötszáz dinárra emelkedett, anélkül, hogy (a sereg) Gurjistān felé elindult volna. A nevezett ország gabonája és takarmánya a győzelmes seregek szükségleteit és élelmezését nem győzi, és mi értelme volna a nélkülözésnek? Most, hogy a két fél között a béke ügye elhatározott, a várakozás és törekvés arra irányul, hogy a jövőben ilyen ügyek, amilyeneket a hitvány gyaurok közös szándékkal . . .⁴⁶ figyelembe ne vétessenek, hogy a magas *hāqān* nuvabjai részben Iszfahanban, részben Čuhūr Sa'dban⁴⁷ teleljenek, ahol nincs ínség és (az árakban) nincs változás. Mivel Kitűnőséged a mohamedánok békéje épületének alapozásában és erősítésében nagy igyekezetet fejt ki, az marad a szavam, amit azelőtt mondtam és írtam. Isten segítségétől — magasztaltassék és dicsőíttessék ő — és Isten prófétája őfenségének közbenjárásától

⁴³ Orosz neve régebben Jeliszavetopol, ma: Kirovabad.

⁴⁴ Itt hiányzik az ige: „mi felégettünk“, vagy valami hasonló.

⁴⁵ T. i. a törökök.

⁴⁶ Itt is hiányzik az ige: „terveznek“, vagy valami hasonló. A „hitvány gyaurokon“ itt is a grúzok értendők.

⁴⁷ Čuhūr Sa'd: Revan (Erivan) perzsa neve.

— szálljon rája és családjára Isten áldása — és az Alláhtól támogatott imámok közbenjárásától — Allah áldása legyen mindannyiukon! — legyen megfosztva mindenki, aki a két padisah között (a jónak) híve nem lesz; és aki zavart és háborúságot szít, a végítéletkor Šedad és Namrud és Fāraʿūn⁴⁸ társaságában támadjon fel. És an a néhány nap alatt, amíg Qara bay a felséges Allah kegyelméből a nagyság és hatalom székhelye és otthona lesz, a magas uralkodói felség muvabjai a padisah őfelségéhez, Allahnak a népek feletti árnyékához ajándékokkal és emléktárgyakkal egy előkelő követet fognak küldeni, és magastekintélyű levélben a megállapodás és szerződés részleteit és pontjait kegyesen közölni fogják.

Továbbá az égi hatalmú padisah őfelsége nyeregtartójáról — tartson sokáig az országlása és uralma — ...⁴⁹ (őt) fogolyképpen hozták. A nagyhatalmú és nemes muvābok még ugyanazon a napon kiszabadították a bilincseiből és a magas rangú *Taj el-dīn Hasan bīk* jüzbaši-ra bízta, hogy indítsa őt útnak Hozzátok. Amikor a követek ide érkeztek, őt azok társaságában útnak bocsátották, hogy mindez tudomásul szolgáljon.

Országlástoknak, nagyságotoknak és szerencséteknek árnyéka legyen maradandó!

(*A nagyobbik pecsét szövegének fordítása*):

Sevindük, a šah ɣualmja, qurʿi baši

951⁵⁰

Napkelettől napnyugatig ha (mindenki) imām volna:

ʿAlī és családja nekünk úgy is elég volna⁵¹

(*A kisebbiké*):

Šāhqulu, Hamza fia, Ustaɣlu:

a világ sahjának ɣulām-ja

⁴⁸ *Sedad, Farāʿūn és Namrud (Nimrud)*: három nagyhatalmú zsarnoki jellemű király, akik a legenda szerint az istenség ellen fellázadtak és ezért szörnyű szenvedéssel bünhődtek.

⁴⁹ Itt hiányzik az ige: „ezt írjuk“, vagy ehhez hasonló.

⁵⁰ A pecsét elkészítésének évszáma, megfelel az 1544. márc. 25. és 1545. márc. 14. közötti időnek.

⁵¹ Azaz: Ha az egész földkerekségen mindenki imām volna, ők akkor is híven kitartának ʿAlī mellett, a próféta veje, az igazi imām mellett.

